

СТРУКТУРА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Розглянуто теоретичні аспекти розвитку особистісної творчості. Акцентовано увагу на вдосконаленні сучасного педагогічного процесу. Представлено систему критеріїв (особистісні та процесуальні), показників та рівнів сформованості творчого потенціалу старшокласників. Охарактеризовано компоненти творчого потенціалу (особистісний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний, інтелектуальний).

Ключові слова: творчість, творча особистість, творчий потенціал.

Виховання самодостатньої особистості, яка здатна реалізувати свої потенційні можливості та забезпечити продуктивність власної життєдіяльності і середовища, яке її оточує, є необхідною умовою сьогодення.

Зміни, що відбуваються в українському суспільстві та загалом у світі, мають призвести до усвідомлення, що нова система суспільних відносин повинна бути заснована на цінності кожної людини. Саме таке суспільство змінить вимоги до особистості та уможливить реалізацію її творчого потенціалу.

Аналіз наукових праць свідчить, що на сьогодні накопичено значний матеріал щодо впровадження різноманітних форм, методів роботи з реалізації творчого потенціалу. Однак недостатньо вивченими залишаються питання про критерії й компоненти розвитку творчого потенціалу особистості старшокласника.

Актуальність статті полягає в представленні власної структури творчого потенціалу старшокласників з позиції вияву та реалізації їхньої індивідуальності.

Відтак, метою статті є характеристика критеріїв, показників та рівнів сформованості творчого потенціалу учнів старших класів.

Завдання статті:

1. Розглянути погляди науковців на структуру творчого потенціалу особистості.
2. Представити власну структуру творчого потенціалу старшокласника.

Проблема творчості взагалі та її якостей зокрема привертала до себе увагу великої кількості дослідників. Вона вивчалась у загально-філософському, психологічному, педагогічному,

соціально-психологічному, соціальному, антропологічному аспектах. У структурі творчості вагоме місце посідає творчий потенціал. Проблему творчого потенціалу досліджували Л. Виготський, С. Рубінштейн, О. Леонт'єв, В. Моляко, Г. Олпорт, А. Маслоу, К. Абульханова-Славська, Г. Балл, І. Бех, О. Киричук та інші.

За твердженням К. Гуськової, поняття «творчого потенціалу» можна співвіднести з поняттям «когнітивна креативність», тобто з тими творчими здібностями і задатками, які існують у людини і ґрунтуються на особливостях її творчого мислення [1].

На думку В. Моляко, структура творчого потенціалу визначається складовими: задатки, нахили; інтереси; швидкість у засвоєнні нової інформації; прояви загального інтелекту; наполегливість, цілеспрямованість, працелюбність; швидке та якісне оволодіння вміннями і навичками; здібності до реалізації власних стратегій і тактик [2].

У своїх дослідженнях І. Львова виокремлює чотири групи особистісних якостей суб'єкта, які становлять творчий потенціал особистості, — світоглядні якості: активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження; ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність (терпимість до інших людей), критичність; інтелектуальні якості: далекоглядність (уміння прогнозувати події, вчинки, дії), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму (здатність до прийняття адекватних рішень, залежно від ситуації), варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу і синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність; вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, уміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість (здатність переносити життєві поразки та негаразди), неабияка енергійність, упевненість у собі [3].

Зі своєї позиції О. Попель у структурі творчого потенціалу вирізняє: мотиваційний компонент, який виражає своєрідність інтересів особистості; інтелектуальний компонент, що

проявляється в оригінальності, гнучкості, адаптивності, швидкості й оперативності мислення, легкості асоціацій, у високих рівнях розвитку творчої уяви, спеціальних здібностей; емоційний компонент характеризує емоційний супровід творчості; вольовий компонент визначає здатність особистості до саморегуляції та самоконтролю, якості уваги, самостійність, здатність до вольової напруги, спрямованість індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності [4].

На думку Н. Посталюк, проблема формування творчого потенціалу особистості поєднується з поняттям «творчий стиль діяльності» [5]. У своїх працях учений характеризує творчий стиль діяльності через низку певних рис, серед яких: здатність до бачення проблем як стрижнева ознака креативності; оригінальність мислення; легкість асоціювання; гнучкість мислення, що є вільним переключенням людини від однієї розумової діяльності до іншої; легкість генерування ідей; критичність мислення; здатність до перенесення — трансформування засвоєних зразків діяльності в нову ситуацію; готовність пам'яті.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що творчий потенціал досліджується у двох аспектах: особистісному (вияв власної індивідуальності) та процесуальному (реалізація власної індивідуальності). В особистісному аспекті головне місце посідають якості, здібності особистості як суб'єкта творчої діяльності, її потреби, мотиви, інтереси, знання, уміння, навички, характерологічні властивості, емоції, почуття тощо, а також їхній розвиток. У процесуальному аспекті визначаються особливості перетворення суб'єктом предмета творчості, об'єктивної дійсності загалом. Творчий потенціал у філософському плані розглядається як синтетична якість індивіда, що визначає міру його можливостей ставити і вирішувати нові завдання у сфері діяльності, яка має суспільне значення. Означений потенціал можна представити у вигляді сукупності перетворювально-предметних (навички, уміння, здібності), пізнавальних (інтелектуальні здібності), аксіологічних (ціннісні орієнтації), комунікативних (морально-психологічні якості), художніх (естетичні здібності) можливостей.

Погоджуючись із цим положенням і враховуючи те, що поняття «творчого потенціалу», з одного боку, є індивідуальним, з іншого — соціально обумовленим, вважаємо за необхідне

розподілити критерії оцінювання сформованості творчого потенціалу на дві групи: процесуальні та особистісні.

Таблиця

Критерії творчого потенціалу

<p>Процесуальні критерії (забезпечують самореалізацію особистості в процесі діяльності), орієнтовані на реалізацію власної індивідуальності через перетворення предмета творчості</p>	<p>Особистісні критерії (забезпечують зростання особистості зсередини), орієнтовані на виявленні власної індивідуальності</p>
<p>1. Життєва активність 2. Соціальна активність 3. Суспільна значущість 4. Ціннісні орієнтації 5. Ціннісні пріоритети</p>	<p>1. Творчі якості: а) характерологічні, б) перцептивні, в) інтелектуальні 2. Творчі здібності 3. Готовність до творчої діяльності</p>

Означені критерії творчого потенціалу розкриваються відповідними групами показників. Так, показниками життєвої активності є: активна життєва позиція, уміння доводити розпочату справу до кінця, творча спрямованість, уміння зробити проблему особисто значущою.

Соціальна активність як критерій творчого потенціалу має відображатися в таких показниках: потреба у визнанні, спрямованість особистості, соціально-психологічна адаптованість, контактність, почуття відповідальності, уміння сприймати й розуміти погляди інших.

Суспільна значущість як критерій творчого потенціалу розкривається такими показниками: уміння наполегливо і послідовно працювати, відповідність творчої діяльності вимогам суспільства, швидке включення в роботу.

Ціннісні орієнтації як критерій творчого потенціалу відповідають, на нашу думку, таким показникам: сформованість життєвих планів та діяльності, рівень самоактуалізації, загальнолюдські й культурно-національні цінності, рівень самосприйняття, самооцінки, самореалізації.

Своєю чергою, показниками ціннісних пріоритетів виступають: спрямованість поведінки, організованість, адаптованість до життя у соціокультурному просторі.

Показниками творчих якостей як критерію творчого потенціалу за результатами наших досліджень є показники характерологічних якостей: мета — здібність встановлювати взаємозв'язки у природі та суспільстві; мотив — прагнення до відкриття, пошуку нових знань; сприйняття — одержання позитивних результатів діяльності; перцептивних якостей:

спостережливість — здібність помічати та сприймати деталі явищ або об'єктів; особлива концентрація уваги: мимовільна увага, що заснована на інтересі, без прояву зусилля волі; довільна увага, яка спирається на вольові зусилля, післядовільна увага, яка пов'язана з автоматизацією діяльності та заміною вольового зусилля готовністю сприйняття тільки означеного явища, а не будь-якого іншого; інтелектуальних якостей: інтуїція — здібність осягати істину шляхом безпосереднього про неї розсуду, без обґрунтування за допомогою доведення; уява — здібність відтворювати в оригінальній модифікації вже існуючі об'єкти та явища, здібність самостійно утворювати образи об'єктів, які не існують у довідці; широта знань: збереження та відтворення будь-якої раніше одержаної інформації; використання понять, категорій, логічних конструкцій; системне мислення — здібність до аналізу, синтезу, порівнянь та встановлення причинно-наслідкових зв'язків; критичність мислення.

Творчі здібності як критерій творчого потенціалу відповідають таким показникам: винахідливість, спостережливість, прагнення до нового, самостійність думки, здатність до бачення проблеми, здатність швидко пристосовуватися до нових умов діяльності.

Готовність до творчої діяльності відображається в таких показниках: творча спрямованість, здатність до концентрації творчих зусиль в діяльності, здатність генерувати творчі ідеї.

Нами схарактеризовано чотири рівні сформованості творчого потенціалу старшокласників: високий (дослідницький), вищий за середній (пошуковий), середній (перетворювальний) та низький (репродуктивний).

Так, за результатами дослідження, високий (дослідницький) рівень сформованості творчого потенціалу характерний для старшокласників, які повною мірою використовують свої творчі сили, впевнені в собі, уміють знайти вихід з проблемної ситуації, можуть запропонувати декілька способів розв'язання будь-якого завдання. Висока життєва активність допомагає визначати проблеми як особисто значущі та концентрувати зусилля для їх успішного розв'язання. Важливою рисою старшокласників такої групи є внутрішня мотивація, яка стимулює їх до пошуку нових знань, прагнення до відкриттів. Причому такі старшокласники отримують задоволення і від самого процесу, і від його результату. Оптимізм, віра у власні сили, висока готовність до творчої діяльності допомагає бачи-

ти в діяльності нове, оригінальне, суспільно корисне, активізує внутрішнє прагнення до самореалізації.

Вищий за середній (пошуковий) рівень сформованості творчого потенціалу старшокласників визначається: здатністю формулювати проблему, через самостійність в діяльності та відсутністю остраху видатися незвичайним. Старшокласники такої групи не повною мірою використовують свої творчі сили, а тому не прагнуть виділятися серед інших, хоча розпочату справу доводять до кінця. Внутрішня мотивація спрямована більшою мірою на результат, а не на процес, що дає їм змогу не звертати уваги на власні помилки та не сприймати критичних зауважень, домінування мотивації прагнення до успіху над мотивацією уникнення. Маючи достатній особистісний потенціал, не завжди виявляють необхідну життєву активність, тому самореалізація відбувається в уповільненому темпі. Важливою рисою старшокласників такої групи є винахідливість та гнучкість в нових умовах діяльності.

Середній (перетворювальний) рівень сформованості творчого потенціалу старшокласників визначається: невпевненістю у своїх творчих силах; здатністю до самостійних задумів, які не завжди знаходять реальне втілення; творчі прояви лише в творчих завданнях. Перевага зовнішньої мотивації над внутрішньою спрямована або на уникнення неприємностей, або на оцінку. Середній рівень життєвої активності забезпечує краще виконання роботи за зразком, аніж шляхом оригінальних вирішень проблеми, тому самоствердження й самореалізація майже не відбуваються. Таким старшокласникам легше працювати в групі, аніж індивідуально, хоча в роботі наполегливі.

Низький (репродуктивний) рівень сформованості творчого потенціалу старшокласників визначається: невпевненістю в своїх творчих силах; пасивним ставленням до творчих завдань; нездатністю до самостійних задумів, недорозвиненими способами мислення. Старшокласники такої групи мають низький рівень життєвої активності, тому не здатні до самостійної оцінки дій, результатів діяльності, мають низькі показники самоконтролю й саморегуляції. Мотивація зовнішня, інколи без прогнозування наслідків своїх вчинків або асоціальна, із домінуванням мотивації уникнення над мотивацією прагнення до успіху. Саморозвиток уповільнений, песимістичне сприйняття життя, розмитість життєвих цілей

і цінностей. Такі старшокласники не усвідомлюють значущості творчої діяльності.

Охарактеризовані вище критерії нами згруповано за компонентами: особистісний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний, інтелектуальний. Інтелектуальний компонент визначається: допитливістю, самостійністю думки, ерудованістю, захопленістю змістом діяльності, варіативністю мислення, інтуїтивністю, ініціативністю. Особистісний компонент передбачає наявність таких характеристик, як наполегливість, активність, організованість, ініціативність, самодисципліна, самостійність, послідовність, креативність, уміння доводити розпочату справу до кінця. Своєю чергою, ціннісно-мотиваційний компонент є основою для реалізації інших компонентів. Він визначається: духовними, морально-етичними, пізнавальними потребами та інтересами, доброзичливістю, працьовитістю, тактовністю, системою ціннісних орієнтацій. Діяльнісний компонент реалізується через життєву активність та охоплює вміння: здійснювати пошук та аналіз інформації, прогнозувати розвиток досліджуваної проблеми, проводити та аналізувати дослідження, оформлювати результати роботи, робити висновки і захищати їх.

Усі вищезазначені компоненти, як свідчать результати нашого дослідження, інтегруються в готовність старшокласників до творчої діяльності. Отже, це дає змогу уточнити сутність поняття «творчий потенціал» як потенційні можливості, які стимулюють розвиток механізму творчості та процес формування творчої особистості. Тоді, на нашу думку, задатки, здібності, пізнавальні мотиви, пізнавальна активність є вихідними умовами для розвитку переконань та звичок особистості у творчій діяльності.

Аналіз теорії та практики з проблеми формування творчого потенціалу особистості дав змогу визначити, що творчий потенціал може бути двох видів: природній та набутий. Зважаючи на це, ми можемо зробити висновок, що природні передумови (нахили, схильності, здібності) є рушійною силою самовираження особистості, які забезпечують здійснення діяльності на високому рівні, але лише природні передумови не гарантують повного розгортання творчого потенціалу особистості. Отже, ми визначаємо творчий потенціал як динамічну структуру, що реалізується у життєдіяльності, адже лише відповідний соціум може стимулювати вияв природних компонентів.

Література

1. Гуськова Е. А. Психологические условия реализации творческого потенциала студентов в учебно-воспитательном процессе вуза : дисс. ... канд. психол. наук / Е. А. Гуськова. — М., 2007. — 212 с.
2. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В. О. Моляко, О. Л. Музика. — Житомир : Рута, 2006. — 320 с.
3. Львова И. В. Психологические факторы развития креативности личности : дисс. ... канд. психол. наук / И. В. Львова. — Новосибирск, 2005. — 203 с.
4. Попель А. А. Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной подготовки : дисс. ... канд. психол. наук / А. А. Попель. — Нижний Новгород, 2005. — 217 с.
5. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности. Педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк. — Казань, 1989. — 204 с.

В статье рассмотрены теоретические аспекты развития личностного творчества. Акцентируется внимание на совершенствовании современного педагогического процесса. Представлена система критериев (личностные и процедурные), показателей и уровней сформированности творческого потенциала старшеклассников. Охарактеризованы компоненты творческого потенциала (личностный, ценностно-мотивационный, деятельностный, интеллектуальный).

Ключевые слова: творчество, творческая личность, творческий потенциал.

T. V. Honcharuk

The Structure of Senior Students' Creative Potential

Institute of Pedagogical Sciences of Ukraine (Novohrad-Volynskiy, Zhytomyr region, Ukraine).

The article deals with theoretical aspects of personal creativity. Attention is focused on the improvement of modern educational process in this context.

A system of criteria (personal and procedural), indicators and levels of senior students' creativity is presented. The components of creative potential (personal, value-motivational, active, intelligent) are defined.

The author notes that an analysis of the theory and practice of the problem under consideration testifies the existence of two kinds of creative potential: natural and acquired. With this in mind, one can conclude that natural prerequisites (inclinations, abilities, talents) are driving forces for personal self-representation, which secures productive activity. However, they do not guarantee the full unfolding of creative potential of a personality. Therefore, creative potential, or creativity, is defined in the article as a dynamical structure that is realized in life activity, for it is only the corresponding social environment that can stimulate manifestation of natural gifts.

Keywords: creativity, creative personality, senior students, creative potential.

References

1. Guskova, E. A. (2007). Psikhologicheskie usloviia realizatsii tvorcheskogo potentsyala studentov v uchebno-vospitatelnom protsesse vuza [Psychological

- conditions for realization of students' creative potential in the educational process of higher educational establishment]. (Candidate dissertation, Moscow).
2. Moliako, V.O. & Musyka O.L. (2006). Zhibnosti, tvorchist, obdarovanist: teoriya, metodyka, rezultaty doslidzhen [Gifts, creativity, talent: Theory, methods, research results]. Zhytomyr: Ruta.
 3. Lvova, I.V. (2005). Psikhologicheskie faktory razvitiya kreativnosti lichnosti [Psychological factors of development of creativity of a personality]. (Candidate dissertation, Novosibirsk).
 4. Popel, A.A. (2005). Psikhologicheskie uslovia razvitiia sotsialnoi kreativnosti studentov v protsesse professionalnoi podgotovki [Psychological conditions for development of students' creativity in the process of professional training]. (Candidate dissertation, Nizhnii Novgorod).
 5. Postaliuk, N. Yu. (1989). Tvorcheskii stil deiatelnosti. Pedagogicheskii aspect [Creative style of activity. A pedagogical aspect]. Kazan.